

Position paper Rondetafelgesprek inzake de rol van social mediaplatformen

Tweede Kamer vaste commissie voor Digitale Zaken, 10 februari 2022

Het Rathenau Instituut gaat in op drie aspecten van het onderwerp van het rondetafelgesprek: 1) Ingebouwde mechanismen in sociale media, 2) Sociale media, polarisatie en radicalisering, en 3) Sociale media, democratie en rechtsstaat.

1. Ingebouwde mechanismen in sociale media

In ons rapport [Online Ontspoord](#) (2021) hebben we op verzoek van het WODC onderzoek gedaan naar de aard, omvang en oorzaken van schadelijk en immoreel gedrag online in Nederland. Een van de inzichten uit dit rapport: bepaalde mechanismen op het internet en sociale media kunnen schadelijk gedrag inspireren, faciliteren en versterken. Deze mechanismen zijn deels verklarend voor schadelijk gedrag online, zoals het verspreiden van desinformatie, shaming of online haat.

Uw commissie is op zoek naar inzicht in ‘schadelijke systematieken’ in sociale mediaplatformen; wij gebruiken de term ‘online mechanismen’. Wij merken op dat deze mechanismen zowel positieve als negatieve effecten hebben. Ons rapport identificeert er achttien. We lichten er hier drie uit, die het meest relevant lijken voor uw zoektocht.

Syndicatie: Sociale media en andere online platformen bevorderen het vormen van groepen van gelijkgestemden. Dit heeft voordelen voor bijvoorbeeld lotgenotencontact, saamhorigheid en sociaal contact. Tegelijkertijd kan syndicatie ook negatieve gevolgen hebben, zoals normalisatie van bepaald gedrag en het bereiken van kritische massa om over te gaan tot schadelijke gedrag.

Aandachtseconomie: Het verdienmodel van sociale mediaplatformen is gebaseerd op advertentie-inkomsten. Voordeel is dat gebruikers profiteren van gratis diensten. Sensationele, ongenueanceerde en extreme uitingen leveren relatief veel bereik en aandacht (*engagement*) op bij gebruikers. Platformen verkopen dit bereik en deze aandacht van gebruikers aan adverteerders. [Wetenschappelijk onderzoek](#) laat zien dat media die volledig gefinancierd worden door adverteerders meer sensationele content verspreiden dan media met een advertentievrij verdienmodel. In een serie onthullingen van [Wall Street Journal](#)¹ wordt gewezen op intern onderzoek dat stelt dat de Facebook-aanbevelingsalgoritmen (de geautomatiseerde manier waarop sociale media gebruikers content te zien krijgen, gebaseerd op voorkeuren en andere data van de gebruiker) sensationele, verdeeldheid zaaiende content voorrang geven.

Amplificatie: Sociale mediaplatformen bieden een platform voor de verspreiding van particuliere opvattingen. Dit heeft voordelen: iedereen heeft toegang tot een podium en hoeft niet meer langs een journalistieke redactie. Maar amplificatie heeft ook nadelen:

¹ Gebaseerd op interne Facebookdocumenten die klokkenluider Francis Haugen naar buiten bracht.

er zit geen kwaliteits- of feitencontrole op de berichtgeving, wat bij andere media vaak wel zo is. Omgekeerd zelfs, zoals beschreven: ongenueanceerde, sensationele content heeft een groter bereik dan kwalitatief hoogwaardige informatie. Het is nuttig een onderscheid te maken tussen *freedom of speech* (vrijheid van meningsuiting) en *freedom of reach* (vrijheid van bereik). Op dit moment bepalen de sociale mediaplatformen met behulp van algoritmen welke inhoud wijd verspreid wordt, en welke minder. Sociale mediaplatformen beschouwen hun aanbevelingsalgoritmen als bedrijfsgeheimen. In die invloed over *reach* zit opiniemacht verpakt: platformen hebben de mogelijkheid bereik van content te maken of breken, met mogelijke impact op de democratie.

2. Sociale media, radicalisering en polarisatie

Het Rathenau Instituut heeft de relatie tussen internet en schadelijk gedrag onderzocht. Uw vraag richt zich niet primair op gedrag, maar op maatschappelijke onrust, polarisatie, radicalisering, ontwrichting en andere onwenselijke impact van sociale media op democratie en rechtsstaat. Wetenschappelijke bewijsvoering voor een **causaal verband** tussen sociale media en polarisatie en radicalisering is dun gezaaid. Dat komt onder andere doordat platformen geen toegang geven tot benodigde data.

Wel is duidelijk dat sociale media platformen door kwaadwillenden kunnen worden ingezet om polarisatie en radicalisering te voeden. In ons rapport Digitale dreigingen voor de democratie op verzoek van het Ministerie van Binnenlandse Zaken concludeerden we dat platformen meer kunnen doen om misbruik van de groeiende mogelijkheden die zij creëren, te voorkomen.

Om de relatie tussen sociale media en polarisatie te begrijpen, is toegang tot informatie van de grote platformen nodig. Het type onderzoek dat Facebook bleek te hebben verricht en dat dankzij klokkenluider Haugen naar buiten is gebracht, zou systematisch, periodiek en openbaar door alle grote sociale mediaplatformen moeten worden uitgevoerd, zodat de samenleving de werking en impact van sociale media beter leert begrijpen. In de Digital Services Act waarover momenteel in Europa wordt onderhandeld, is een verplichting voor de grootste online platformen opgenomen om periodiek de maatschappelijke risico's van hun diensten in kaart te brengen, te mitigeren en daar verantwoording over af te leggen. Daarnaast bevat de voorgestelde DSA verplichtingen voor grote online platformen om onder bepaalde voorwaarden onderzoekers toegang te geven tot data om maatschappelijke risico's te onderzoeken. Dit zijn belangrijke maatregelen om de werking van sociale media beter te begrijpen en daar vervolgens op te kunnen sturen.

3. Sociale media, democratie en rechtsstaat

De onduidelijkheid van morele en wettelijke grenzen op het internet, de (gepercipieerde) afwezigheid van de overheid online en de schade voor slachtoffers en samenleving door online gedrag kunnen het vertrouwen in de rechtsstaat aantasten. Een complicerende factor bij het ontwikkelen van interventies om de rechtsstaat te

beschermen, is dat rechten van gebruikers online vaak botsen. De vrijheid van meningsuiting van de een, botst met het recht op gelijke behandeling van de ander. De privacy van de een, botst met het recht op veiligheid van de ander. De uitdaging is de balans tussen vrijheid en veiligheid te herstellen, zonder staatscensuur of staatssurveillance. De lopende onderhandelingen over de Digital Services Act gaan voor een groot deel over deze balans.

In hoofdstuk 6 van ons rapport [Online Ontspoord](#) presenteren we een strategische agenda voor de Rijksoverheid om schadelijk gedrag online tegen te gaan: 1) Herinrichting van de online omgeving, 2) Online normen verhelderen, 3) Mensen beschermen en slachtoffers bijstaan, 4) Adaptief vermogen versterken. Voor het eerste thema is samenwerking in Europa nodig. Op de andere drie thema's kan de Nederlandse overheid in samenwerking met andere maatschappelijke actoren zelf stappen zetten om de rechtsstaat en de democratie te beschermen.